

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Διαβάζοντας και λογαριάζοντας

Η τέχνη της κατασκευής των γυαλιών

Κάθε πρωινό, εδώ και αρκετά χρόνια, η πρώτη κίνηση που κάνω όταν ξυπνώ, μου ξαναφέρει τον κόσμο όπως αυτός μου εμφανιζόταν πριν από είκοσι χρόνια, χάρη στην ωραιότητα μεσαιωνική εφεύρεση: τα γυαλιά. Ακόμη και ο Πετράρχης τα φορούσε, αλλά με πολύ διαφορετική διάθεση. Στην επιστολή του *Ai posteri* (η οποία διακόπηκε από τα γεγονότα της ζωής του το 1351) έτσι περιγράφει τον εαυτό του:

Δεν μπορώ να καυχηθώ για το ότι ήμουν πολύ όμορφος, αλλά στη νεότητά μου, μπορούσα να αρέσω: με ζωντανό χρώμα ανάμεσα στο ξανθό και στο καστανό, μάτια ζωηρά και που για πολύ καιρό είχαν μέγιστη οξύτητα, που πέρα από κάθε προσδοκία με πρόδωσε, όταν πέρασα τα εξήντα, έτσι που υποχρεώθηκα να προστρέξω με απροθυμία στη βοήθεια των φακών¹.

Δεν γνωρίζουμε αν η τόση αντίθεση του Πετράρχη προερχόταν από ένα αισθητικό πρόβλημα, από την άβολη κατάσταση του να έχει κανείς σφιχτά στη μύτη του ένα είδος *pince-nez*

– όπως θα δούμε, για πολύ καιρό, τα γυαλιά παρέμεναν δίχως βραχίονες – από την ατέλεια των φακών να διορθώνουν την πρεσβυωπία ή από τη διαπίστωση – ρίχνοντας το φταίξιμο στο εργαλείο – ότι πιεζόταν από την ηλικία².

Ο Πετράρχης είχε γεννηθεί το 1304: ένα χρόνο μετά, ο Giordano από την Πίζα, στη διάρκεια ενός κηρύγματος στη Santa Maria Novella στη Φλωρεντία, θα ανακοίνωνε, γεμάτος ενθουσιασμό, τη θαυμάσια, πρόσφατη εφεύρεση:

Δεν έχουν περάσει είκοσι χρόνια από τότε που επινοήθηκε η τέχνη της κατασκευής των γυαλιών, που κάνουν να βλέπει κανείς καλά, και που είναι μια από τις καλύτερες τέχνες και από τις πιο αναγκαίες που ο κόσμος έχει, κι είναι τόσο ελάχιστος ο χρόνος που αυτή εφευρέθηκε: νέα τέχνη, που ποτέ πριν δεν υπήρξε. Και είπε ο αναγνώστης: εγώ είδα εκείνον που πρώτος την βρήκε κι έκανε, και του μίλησα³.

Είναι προφανής η χαρά του δομινικανού λογίου, την οποία συμμαρζίζονταν οι αδελφοί του μοναχοί και όλοι εκείνοι που εξαρτώνταν από τα βιβλία: με τη νέα εφεύρεση δεν ήταν πλέον υποχρεωμένοι να διακόπτουν κάθε δραστηριότητα καθώς περνούσαν τα χρόνια.

Τα κηρύγματα του Giordano έφθασαν σε μας μέσα από τους πιστούς συλλέκτες που τα μετέγραψαν έτσι όπως τα άκουσαν. Στην περίπτωση αυτή ο ευλαβής αντιγραφείας, με τη φράση «Και είπε ο αναγνώστης [...]» (από το *λέκτωρ*, διδάσκαλος, θεολόγος) θέλησε να προσθέσει μια διευκρίνιση, προσδιορίζοντας ως μάρτυρα του εφευρέτη τον Giordano, που ήταν *lector* στη Φλωρεντία, ή αντίθετα, έναν λόγιο σύντροφό του, που είχε παρευρεθεί στο κήρυγμα;⁴ Δεν είναι ένα ολότελα μάταιο ζήτημα, διότι, όπως θα δούμε, θα χρησιμοποιηθεί και

αυτό στη σχετική με την ταυτότητα και την πατρίδα του εφευρέτη διαμάχη.

Ήταν ένας άλλος δομινικανός, που όπως και ο Giordano ζούσε στο μοναστήρι της Santa Caterina στην Πίζα, αυτός που έμαθε να κατασκευάζει τα γυαλιά: ο Alessandro della Spina, ο οποίος πέθανε το 1313. Αναφέρει το νεκρολόγιο που περιλαμβάνεται στην *Chronica antiqua* του παραπάνω μοναστηριού:

Ο μοναχός Alessandro della Spina, καλός και σεμνός άνθρωπος, ήταν σε θέση να αναπαραγάγει όλα όσα έβλεπε («*quae vidit oculis facta, scivit et facere*»). Αυτός ο ίδιος κατασκεύασε τα γυαλιά, που κάποιος άλλος είχε επινοήσει πρώτος, μη θέλοντας, όμως, να κοινοποιήσει το μυστικό. Ο Alessandro, αντίθετα, ευτυχής και ιδιαίτερα διαθέσιμος, δίδαξε σε όλους τον τρόπο να κατασκευάζουν τα γυαλιά⁵.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σταθούμε για μια στιγμή επειδή τα λόγια του Giordano και η *Chronica*, περασμένα από το κόσκινο της κακοπιστίας δύο λογίων του 17^{ου} αιώνα, συχνά διαστρεβλωμένα με επιδέξιο τρόπο, ξεχαλίνωσαν τέτοιο χορό υποθέσεων ή μάλλον βεβαιοτήτων, ως προς τον υποτιθέμενο εφευρέτη των γυαλιών – εν μέρει ακόμη αποδεκτές από μελετητές των αρχών του 20^{ου} αιώνα και από σύγχρονους⁶ – που είναι απαραίτητο να μπει λίγη τάξη. Μας καθοδηγεί η εργασία του Edward Rosen⁷, που ανέτρεξε όλη την δαιδαλώδη ιστορία, καταρρίπτοντας ηθελημένα ψεύδη, και ακόμη – όχι χωρίς μια κάποια πεισματάρικη ικανοποίηση – μια σωρεία αθέλτων λαθών και απροσεξιών που μεταδίδονταν αλυσιδωτά από τον 17^ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας.

Ο πρώτος που μνημονεύει τον Alessandro della Spina και την *Chronica antiqua* της Santa Caterina υπήρξε ο διανοούμενος

και επιστήμων Carlo Roberto Dati (1616-1676), μαθητής του Γαλιλαίου. Στο δοκίμιό του με τίτλο *Εφεύρεση των γυαλιών, αν είναι ή όχι αρχαία· και πότε, πού και από ποιόν εφευρέθηκαν; Εσπερίδα αφιερωμένη στον εξοχότατο Francesco Redi (Invenzione degli occhiali, se sia antica o no; e quando, dove, e da chi fossero inventati? Veglia, αφιερωμένη στον illustrissimo Francesco Redi)*⁸, ο Dati προσποιήθηκε πως ένας φανταστικός συνομιλητής θα θυμόταν όταν, «νεαρός, πηγαίνοντας στην Πίζα για να σπουδάσει νομικά, μάλλον κατ' εντολή άλλων, παρά από δική του κλίση» περνούσε ευχαρίστως τον καιρό του στη βιβλιοθήκη κυνηγώντας χειρόγραφα. Ανάμεσα σε αυτά αναφέρει το χωρίο της δικής μας *Chronica*, αλλά με μια σημαντική παραλλαγή: ο Alessandro della Spina μάθαινε αμέσως «όλα εκείνα που άκουγε να λένε (*udiva dire*), ή που έβλεπε να κάνουν» και συνεχίζει: «Όντας δεδομένη περίπτωση, πως κάποιος υπήρξε ο πρώτος που εφηύρε τα γυαλιά, μη θέλοντας να κοινοποιήσει σε άλλους την εφεύρεση {δηλ. τον τρόπο κατασκευής}, αυτός με τα ίδια του τα χέρια τα κατασκεύασε και σε όλους καλόκαρδα τα μοίρασε». Έτσι, λοιπόν, ο καλός μοναχός δεν θα είχε περιοριστεί στο να αντιγράψει με ευστροφία το αντικείμενο που είχε μπροστά στα μάτια του· θα είχε γίνει κατά κάποια έννοια ο πραγματικός εφευρέτης, ή τουλάχιστον, ο επαν-εφευρέτης, επειδή θα ήταν σε θέση να παραγάγει το νέο εργαλείο βασιζόμενος σε ένα καθαρό αφήγημα. Ο φανταστικός συνομιλητής υπέθετε πως ο δημιουργός της εφεύρεσης ήταν αληθοφανώς Πιζάνος, χωρίς να παραλείψει να σημειώσει πως και ο Alessandro della Spina ήταν από πιζάνικη οικογένεια: με τον τρόπο αυτό η Πίζα εξασφάλιζε την καυχήσιό ότι είναι η πατρίδα του εφευρέτη.

Ο Dati δεν είχε δει αυτοπροσώπως το χειρόγραφο της

Αγίας Αικατερίνης, αλλά είχε εμπιστευθεί τη μεταγραφή του φίλου Francesco Redi, του διάσημου επιστήμονα και συγγραφέα, ο οποίος στις 26 Φεβρουαρίου 1674 του είχε στείλει το χωρίο καθοριστικά αλλοιωμένο. Πράγματι, ο Redi είχε αντικαταστήσει τη φράση: «*quae vidit oculis facta, scivit et facere*» («μπορούσε να ξαναφτιάξει οποιοδήποτε πράγμα είχε δει») με «*quaecumque vidit aut audivit facta scivit et facere*» («μπορούσε να ξαναφτιάξει οποιοδήποτε πράγμα είχε δει ή για το οποίο είχε ακούσει την περιγραφή του»)⁹, για να δώσει μεγαλύτερη δόξα στον Alessandro della Spina, ικανό να βλέπει με τα μάτια του νου. Ο Redi δεν ήταν καινούργιος ανάμεσα σε αυτούς τους ψευδείς πολυμαθείς, και βέβαια θα είχε νιώσει μεγάλη ευχαρίστηση με το να ξεγελάσει, διαμέσου του φίλου του, ολόκληρο τον κύκλο των λογίων¹⁰.

Εντούτοις, ακόμη και ο Dati, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί αθώος, διότι εσκεμμένα παρέλειψε την πληροφορία που προερχόταν από μια προηγούμενη επιστολή του Redi, της 8^{ης} Νοεμβρίου 1673, στην οποία ο φίλος του, αν και δήλωνε πως παραθέτει πάντα από την *Chronica antiqua* (ενώ, αντίθετα, αντέγραφε από τα *Annales conventus Sanctae Catharinae de Pisis ordinis praedicatorum*¹¹), είχε καλά ξεκαθαρίσει πως ο Alessandro della Spina είχε ξαναφτιάξει τα γυαλιά, μολονότι κανένας δεν του το είχε διδάξει, απλά και μόνον έχοντας δει ένα δείγμα, νικώντας την αντίσταση του αρχικού ανώνυμου εφευρέτη στο να δημοσιοποιήσει το μυστικό του¹².

Γιατί αυτή η παράλειψη; Διότι ο Dati, που γνώριζε τον Γαλιλαίο Galilei ήδη από νεαρή ηλικία, και που τον θαύμαζε δημόσια παρά την ιεροεξεταστική του καταδίκη, θέλησε να δημιουργήσει στο δοκίμιό του μια ελκυστική αναλογία για να πλαισιώσει επάξια το αφήγημα της ανακάλυψης του

τηλεσκοπίου από τον μεγάλο αστρονόμο¹³. Πράγματι, στην *Veglia* μνημονεύεται πως ο Γαλιλαίος, έχοντας μάθει πως στον κόμη Μαυρίκιο της Ολλανδίας είχε προσφερθεί ως δώρο ένα τηλεσκόπιο, δίχως άλλη βοήθεια («και τίποτε παραπάνω»), ήταν σε θέση «με βάση αυτή την απλούστατη έκθεση»¹⁴, να κατασκευάσει το εργαλείο: ακριβώς όπως ο Spina, λοιπόν, που δεν θα είχε ανάγκη από πρότυπα.

Με τον θάνατο του Dati το 1676 ο Redi δημοσίευσε μια επιστολή του με τίτλο *Lettera intorno all'invenzione degli occhiali* όπου επανέλαβε τον παραλληλισμό Spina-Galileo και φυσικά το δόλιο χωρίο της *Chronica*¹⁵. Αλλά δεν σταμάτησε εδώ. Νά τος και πάλι επί το έργον με μια νέα και εσκεμμένη παράλειψη: παραθέτοντας το χωρίο του Giordano από την Πίζα για την εφεύρεση των γυαλιών απέκοψε, πράγματι, τη φράση: «Και είπε ο λέκτωρ: εγώ είδα εκείνον που πρώτα τη βρήκε κι έκαμε, και του μίλησα». Κι όμως ο Redi παρέθετε από ένα χειρόγραφο των κηρυγμάτων του Giordano, το οποίο βρισκόταν τότε στην κατοχή του Filippo Pandolfini, γλωσσολόγου και μελετητή του Δάντη, στο οποίο η φράση δεν παραλείπεται καθόλου¹⁶. Ο Redi, ωστόσο, με μια σειρά άνετων χωρίων, είχε καταλήξει στο συμπέρασμα πως ακριβώς ο Alessandro della Spina «frater Pisanus» – μολοντί η Πίζα δεν υπήρξε ποτέ η γενέτειρά του¹⁷ – είχε υπάρξει ο εφευρέτης των γυαλιών. Αλλά σε αυτή την περίπτωση, ο «αναγνώστης», όποιος και να ήταν, ο ίδιος ο Giordano ή κάποιος φίλος του μοναχός, δεν θα είχε παραλείψει να το δηλώσει: γι' αυτό, καλύτερα να εξαλείψουμε το άβολο σχόλιο.

Εντούτοις ο πειρασμός να δώσει κανείς ένα πρόσωπο και μια πατρίδα σε έναν τέτοιο ευεργέτη ήταν ακαταμάχητος και ιδού, λοιπόν, που ο ένθερμος φλωρεντίνος πατριώτης

Ferdinando Leopoldo Del Migliore, το 1684, αφού υπαινίχθηκε πως ο Alessandro della Spina θα μπορούσε να είναι, γιατί όχι;, ένας συμπολίτης του, έβγαζε επιτέλους από την ανωνυμία τον αληθινό, αρχικό εφευρέτη, του οποίου εντόπιζε κιόλας τον τάφο στη Φλωρεντία, στη Santa Maria Maggiore: επρόκειτο για τον ευγενή Salvino degli Armati. Αλλά ας δώσουμε απευθείας τον λόγο στον συγγραφέα: αυτός είχε διαβάσει σε ένα «*Sepoluario antico*» δικής του ιδιοκτησίας (κανείς ποτέ δεν μπόρεσε να δει το χειρόγραφο) πως

vi era un'altra memoria ch' andò male nella restaurazione di quella chiesa, registrata però fedelmente nel nostro Sepoluario antico, tanto più cara quanto per mezzo di essa veniamo consapevoli del primo inventore degli occhiali, essere stato un gentiluomo di questa patria, così altamente illustrata d'ingegno in ogni materia che ne richieda acutezza... Questo fu messer Salvino degli Armati figliuolo d'Armato, di nobile stirpe... Vedeasi la figura di quest'uomo, distesa su un lastrone, in abito civile, e con lettere attorno che dicevano così: +QUI DIACE SALVINO D'ARMATO DEGL'ARMATI DI FIR. INVENTOR DEGL'OCCHIALI. DIO GLI PERDONI LA PECCATA. ANNO D. MCCCXVII. Questi è quel tale non nominato né espresso dalla Cronaca antica manoscritta nel convento de' Padri Domenicani di Pisa, citata da Francesco Redi..., leggendovisi come frate Alessandro della Spina, che visse in quei medesimi tempi e che forse fu fiorentino e non pisano, cercasse d'imparar la invenzione di fare gli occhiali da uno che, sapen dola, non la voleva insegnare, e che da sè stesso trovasse maniera di lavorargli.¹⁸

υπήρχε μια άλλη ανάμνηση που χάθηκε στην αποκατάσταση εκείνης της εκκλησίας, που ωστόσο καταγράφηκε πιστά στο δικό μας αρχαίο Ταφολόγιο, τόσο πιο προσφιλής καθόσον μέσα από αυτή γινό-

μαστε γνώστες του πρώτου εφευρέτη των γυαλιών, που υπήρξε ένας ευγενής από αυτή την πατρίδα, που τόσο ψηλά έχει κοσμηθεί από ευφυΐα σε κάθε αντικείμενο που απαιτεί οξύτητα νου... Αυτός ήταν ο κυρ Salvino degli Armati, γιος του Armato, από ευγενική γενιά... Φαίνεται η μορφή αυτού του άνδρα, ξαπλωμένη σε μεγάλη πλάκα, με πολιτική περιβολή, και με γράμματα τριγύρω που έλεγαν έτσι: + ΕΔΩ ΚΕΙΤΑΙ Ο SALVINO D'ARMATO DEGL'ARMATI ΑΠΟ ΤΗ ΦΛΩ-ΡΕΝΤΙΑ ΕΦΕΥΡΕΤΗΣ ΤΩΝ ΟΜΜΑΤΟΓΥΑΛΙΩΝ. Ο ΘΕΟΣ ΝΑ ΤΟΥ ΣΥΓΧΩΡΕΣΕΙ ΤΑ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΑ. ΕΤΟΣ Κ[ΥΡΙΟΥ] MCCCXVII [= 1317]. Αυτός είναι εκείνος που δεν κατονομάζεται ούτε δηλώνεται από το αρχαίο χειρόγραφο Χρονικό στο μοναστήρι των Δομινικανών Πατέρων της Πίζας, που αναφέρει ο Francesco Redi..., διαβάζοντας εκεί πως ο μοναχός Alessandro della Spina, που έζησε εκείνα τα ίδια χρόνια και που ίσως ήταν φλωρεντίνος και όχι πιζάνος, ζητούσε να μάθει την επινοήση να κάνει τα ματογυάλια από έναν που, γνωρίζοντάς την, δεν ήθελε να τη διδάξει, και που από μόνος του ο ίδιος βρήκε τρόπο να τα φτιάξει.

Πώς είχε προχωρήσει ο οξυδερκής λόγιος; Αντιλαμβανόμενος ότι στην πιζάνικη *Chronica* των Δομινικανών ο εφευρέτης ήταν δίχως όνομα, για να συμπληρώσει το κενό απευθύνθηκε στο πραγματικό και αξιόπιστο φλωρεντινό *Sepoluario* (Ταφολόγιο) του Stefano Roselli, όπου πρόσεξε έναν Salvino Degli Amati, από τους ενορίτες («ρορολο») της Santa Maria Maggiore, όπου η οικογένεια είχε τις κατοικίες της (ενώ οι τάφοι βρίσκονταν στην Santa Maria Novella). Ο αληθινός Salvino του *Sepoluario* του Roselli απεβίωσε γύρω στο 1340: στην επιτύμβια επιγραφή, αντίθετα, πεθαίνει το 1317 καθόσον η ημερομηνία έπρεπε να συμφωνεί με την υπόθεση του Redi, σύμφωνα με την οποία τα πρώτα γυαλιά είχαν εμφανιστεί

ανάμεσα στο 1280 και στο 1311¹⁹.

Η οικογένεια Armati εναρμονιζόταν με τις προθέσεις του Ferdinando Leopoldo del Migliore, επειδή είχε εκλείψει κι επειδή κανένας δεν είχε χαράξει τη γενεαλογία της²⁰. Επιπλέον, στη Santa Maria Maggiore, εξαιτίας μιας σειράς συνεχών ανακατασκευών, οι απώλειες ήταν τεράστιες. Ως εκ τούτου, καθόλα ευλογοφανής η εξαφάνιση του ταφικού μνημείου. Από την άλλη πλευρά όλες οι ωραίες πληροφορίες για τον Salvino βεβαιώνονταν από ένα εγκυρότατο έγγραφο. Το κατείχε ο ζηλότυπος ευρέτης του Salvino, ο οποίος δεν αποφάσισε ποτέ να δείξει το χειρόγραφο σε κάποιον!

Ο πατριώτης πλαστογράφος αποκαλύφθηκε, όμως, μέτριος φιλόλογος και γέμισε με λάθη την επιτύμβια επιγραφή του επιλεγμένου υποψηφίου: χρησιμοποίησε τη λέξη «inventor» [εφευρέτης] που ήταν άγνωστη στις αρχές του 14^{ου} αιώνα και για να δώσει ένα αρχαίο επίχρισμα στη γλώσσα επινόησε ένα φαντασιώδες «la peccata», αντί του ορθού «le peccata»²¹.

Παρά τις δυσκολίες αυτές, ο Salvino μας αποδείχθηκε ζωτικότατος, μεγαλωμένος με αγάπη από μια πολυάριθμη οικογένεια λογίων του 18^{ου} αιώνα, φθάνοντας στον επόμενο αιώνα σε πλήρη ισχύ. Με την ευκαιρία ενός σπουδαίου συνεδρίου, πιθανότατα το 1841, ανέκτησε και τη μορφή: η προσωπογραφία του – στην πραγματικότητα μια αρχαία προτομή – συμπληρωμένη από μια επιτύμβια πλάκα που επαναλάμβανε τη γνωστή επιγραφή, τοποθετήθηκε στο αίθριο της Santa Maria Maggiore στη Φλωρεντία και παρέμεινε εκεί τουλάχιστον μέχρι το 1891, όταν η Alinari, η διάσημη εταιρεία με εξειδίκευση στην αναπαραγωγή έργων τέχνης, το φωτογράφησε. Όχι έπειτα από πολύ καιρό το αίθριο εκκενώθηκε για να χτιστεί ένα σχολείο: πώς να το ονομάσουν; Μα φυσικά, Scuola Salvino

degli Armati! Πόσα παιδιά θα παροτρύνθηκαν από τους δασκάλους τους να θαυμάσουν τον εφευρέτη των γυαλιών, πόσα θέματα θα γράφτηκαν πάνω σε μια τέτοια φλωρεντινή δόξα!²²

Στο μεταξύ, ενώ το κτήριο επεκτεινόταν, η προτομή και η επιγραφή «μετανάστευαν» στο εσωτερικό της εκκλησίας, στο παρεκκλησί των Orlandini del Beccuto: η επιγραφή αντικαταστάθηκε από μια νεότερη («la peccata» αντικαταστάθηκαν με το «le peccata»). Η προτομή, τοποθετημένη ψηλά, πάνω σε ένα φουρούσι, αγρυπνούσε για τον εαυτό του (όπως θα είχε ωθήσει να σκεφτεί ο επισκέπτης από τις πρώτες λέξεις τη επιγραφή: «Ενθάδε κείται...»): ένας μαρμάρινος αποθανών, κατασκευής του 15^{ου} αιώνα (ακριβώς ένας del Beccuto όπως δείχνει το οικοσήμε στο στήθος), ξαπλωμένος για να κλείνει μια σαρκοφάγο, που φέρει αντίθετα τη χρονολογία 1272. Η σαρκοφάγος αφαιρέθηκε από το αίθριο και ακρωτηριασμένη κατά ένα μεγάλο μέρος ώστε να την κάμουν να ταιριάζει με το από πάνω κάλυμμα, που με τη σειρά του πάρθηκε από το βάθρο του αλταρίου του παρεκκλησίου²³.

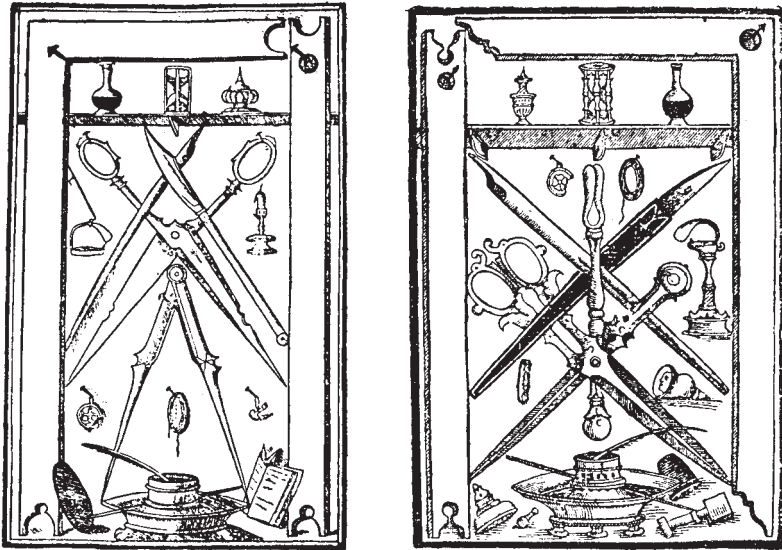
Η τύχη του Salvino σταμάτησε γύρω στα 1925, όταν το σχολείο άλλαξε επωνυμία, ίσως εξαιτίας του μακρού άρθρου του Isidoro Del Lungo, που πέντε χρόνια πρωτότερα είχε διατρέξει εκ νέου «Τις περιπέτειες μιας λόγιας απάτης» με παθιασμένη αγανάκτηση και μεγάλη οξύνοια²⁴. Εξαφανισμένος ο φτωχός Salvino, κανένας από τους πολλούς υποψήφιους που προτάθηκαν σιγά σιγά άντεξε στην εξέταση της κριτικής· πρέπει να το πάρουμε απόφαση και να αποδώσουμε τιμή στον άγνωστο εφευρέτη.

Βέβαια, στη Βενετία, μεγάλο κέντρο παραγωγής του γυαλιού, ήδη στα τέλη του 13^{ου} αιώνα τα ματογυάλια είχαν γίνει αντικείμενο κοινής χρήσης, αφού μια διάταξη της 2 Απριλίου

του 1300, που απευθυνόταν στους τεχνίτες του γυαλιού και του κρυστάλλου, τους απαγόρευε μια δόλια πρακτική που έπρεπε να είχε επικρατήσει από καιρό: «να αγοράζουν ή να επιτρέπουν την αγορά, να πωλούν ή να επιτρέπουν την πώληση κοινών φακών από γυαλί άχρωμο, αφήνοντας την εντύπωση ότι είναι από κρύσταλλο, όπως για παράδειγμα κουμπιά, λαβές, δίσκοι για βαρελάκια και για μάτια (*roidi de botacelis et da ogli*), πίνακες για εικόνες και για σταυρούς και φακούς μεγεθυντικούς για ανάγνωση (*lapides ad legendum*)»²⁵. προβλεπόταν πρόστιμο, απώλεια του εργαστηρίου και σπασίμο του αντικειμένου. Το ότι τα ματογυάλια διακρίνονται καθαρά από τους μεγεθυντικούς φακούς, μας το βεβαιώνει αυτό που ακριβώς δείχνουν τα κατονομαζόμενα αντικείμενα, και αφού οι λέξεις διατηρούν φυλακισμένες, όπως τα απολιθώματα στο ήλεκτρο, το παρελθόν τους, υπενθυμίζουμε ότι ο όρος *Brille*, ματογυάλια στα γερμανικά, προέρχεται από το «berillum» {ελληνικά «βήρυλλος»}: έτσι στον Μεσαίωνα προσδιοριζόταν το κρύσταλλο.

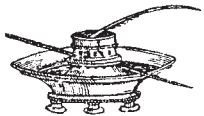
Τα ματογυάλια, ως σημειωθεί, υπήρξαν πραγματικά μεγάλη ανακάλυψη: ο μεγεθυντικός φακός, όπως και να είναι κοίλος ή κυρτός, επιτρέπει στον πρεσβύωπα να βλέπει επειδή όλα *αυξάνονται* στο μέγεθος· αντίθετα οι αμφίκυρτοι φακοί στα ματογυάλια αναπληρώνουν την ανεπαρκή κυρτότητα του κρυσταλλοειδούς φακού του πρεσβύωπα και του επιτρέπουν να βλέπει διακριτά τα αντικείμενα *στην πραγματική τους διάσταση*: τα ματογυάλια, κατά κάποιον τρόπο, γίνονται ένα με το μάτι, ο φακός με το αντικείμενο²⁶.

Για να βελτιώσουν την αντίληψη, πριν ακόμη από τον φακό, από την αρχαιότητα οι άνθρωποι ανέτρεχαν στον καθρέφτη, έχοντας διαπιστώσει ότι, εάν ήταν κοίλος, απέδιδε

Εικ. 1. Τα εργαλεία του γραφέα, σχέδιο, από το *Libro di M. Giobattista Palatino, cittadino Romano, nel qual s'insegna a scrivere ogni sorte di lettere antica e moderna*, In Roma, Campo di Fiore, per Antonio Blodo asolano, MDXLV.

Εικ. 2. Τα εργαλεία του γραφέα, σχέδιο, από το *Lo presente libro insegna la vera arte del Excellentē scrivere de diverse varie sorti di lettere... Opera del Tagliente...* stampata in Vinegia per Pietro di Nicolini de Sabbio... MDXXXVII.

Εικ. 3. Η τέλεση της Νεκρώσιμης Ακολουθίας, μικρογραφία, μέσα του 14ου αιώνα. Besançon, Bibliothèque Municipale, ms. 140 (σύνθετο χειρόγραφο· η μικρογραφία βρίσκεται στο εσωτερικό του *Salterium ad usum Engolismensis diocesis*), φ. 190.

Στο πλάι, λεπτομέρεια.

Εικ. 4 Tomaso da Modena (Tomaso Barisini), Ο καρδινάλιος Νικόλαος της Ρουεν με έναν φακό στο χέρι, νωπογραφία, 1352, Τρεβίζο, Μονή του Αγίου Νικολάου (San Nicolò), Sala capitolare.

Εικ. 5. Tomaso da Modena (Tomaso Barisini), Ο καρδινάλιος Ούγος της Προβηγκίας με τα ματογυάλια σφιγμένα στη μύτη του, νωπογραφία, 1352. Τρεβίζο Μονή Αγίου Νικολάου (San Nicolò), Sala capitolare.